

**Een groot emancipator
Mgr.dr. Herman Schaepman,
politicus en dichter (1844-1903).**

*Lezingen
bij de boekpresentatie*

Colofon

Eindredactie

Hans Krabbendam

Foto's en illustraties

Katholiek Documentatie Centrum

Opmaaken design

Jeffry Huntjens

Disclaimers

Wij doen ons uiterste best om bij de foto's de correcte bron te vermelden. Mocht u onverhoopt de rechten denken te bezitten over één of meer illustraties, neemt u dan a.u.b. contact op met het KDC.

De teksten in deze bundel zijn direct afkomstig van de sprekers zelf. Alle rechten zijn aan hen voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag elders opnieuw worden gepubliceerd zonder uitdrukkelijk toestemming van de auteur.

Foto op omslag

Portret Herman Schaepman.

Foto op pagina 3

Auteurs Ton Crijnen en Ina Herbers overhandigen het eerste exemplaar van de nieuwe Schaepman-biografie aan Ernst Hirsch Ballin.

Een groot emancipator Mgr.dr. Herman Schaepman, politicus en dichter (1844-1903).

*Lezingen
bij de boekpresentatie*

Inhoudsopgave

- 4 Hans Krabbendam
Ten geleide

Lezingen

- 6 Ernst Hirsch Ballin
Schaepmans waakzaamheid in turbulente tijden
- 14 Henk te Velde
Herman Schaepman als politicus en redenaar
- 18 Gerard de Korte
De Doctor en de christendemocratie

Dankwoorden

- 20 Hanneke Roes Westhoff, uitgever van Valkhof Pers
- 23 Ina Herbers, auteur
- 31 Ton Crijnen, auteur

Bonus

- 34 Erfgoedschat: *een portret van Schaepman*
- 36 Verantwoording illustraties

Ten geleide

Op 9 september 2022 organiseerden het Katholiek Documentatie Centrum (KDC), het dr. Schaepmanfonds en uitgeverij Valkhof Pers de presentatie van de nieuwe biografie over priester, politicus en dichter dr. Herman Schaepman (1844-1903) op de Radboud Universiteit te Nijmegen.

Voorvechter

Herman Schaepman was de vader van de christendemocratie en één van de belangrijkste emancipators van de katholieken en arbeiders in de Nederlandse politiek en maatschappij. In een tijd dat het parlement werd gedomineerd door een liberale elite en katholieken in het algemeen en fabrieksarbeiders in het bijzonder werden gezien als tweederangs burgers, gaf hij een stem aan een groep die eerder niet serieus werd genomen. Inmiddels is de herinnering aan deze katholieke staatsman 120 jaar na dato bijna verdwenen uit het collectieve geheugen van Nederland. De laatste biografie is uit 1964 en is gedateerd.

Inspiratiebron

Historicus en journalist Ton Crijnen en neerlandica en juriste Ina Herbers namen de uitnodiging van Uitgeverij Valkhof Pers aan om een nieuwe biografie te schrijven. Op basis van oude en nieuwe bronnen leggen zij in het boek uit wat zijn rol was als emancipator van het katholieke volksdeel en hoe zijn erfgoed relevant is voor onze tijd. De huidige spanningsbronnen van antisemitisme, populisme en kapitalisme waren ook toen aanwezig.

Aanvullend identificeerden drie deskundige sprekers aspecten van Schaepmans leven die ons vandaag kunnen inspireren: versterking van de democratie, creatief gebruik van de pers en de relatie tussen politiek, samenleving en kerk.

De lezingen en speeches van deze bijeenkomst kunt u nu teruglezen in deze brochure.

Voor meer informatie over *Een groot emancipator: Mgr.dr. Herman Schaepman, politicus en dichter (1844-1903)* van Ton Crijnen en Ina Herbers bezoekt u: www.valkhopfers.nl

Schaepmans waakzaamheid in turbulente tijden

Ernst Hirsch Ballin

1. Politieke levenslopen en de loop van de politiek

Een politieke biografie is altijd meer dan een levensloop. Dat geldt ook voor de vandaag gepresenteerde biografie van Mgr. Dr. Herman Schaepman van de hand van Ton Crijnen en Ina Herbers. Ze geeft toegang tot een bepaald tijdvak in de politieke geschiedenis, waarbij zichtbaar wordt hoe een persoon, met de mensen om haar of hem heen zich verhoudt tot de vragen van macht en recht die een samenleving beroeren. Individuele personen kunnen in een democratie aan politieke ontwikkelingen uitdrukking geven, ze bijsturen, stimuleren of afremmen, maar bijna nooit een heel andere kant op doen gaan, afgezien van zeldzame excessen zoals politieke moorden en daden van agressie. Maar wanneer een politicus de kunst verstaat niet alleen een eigen aanhang te verwerven, maar ook met anderen verbindingen aan te gaan, en een brede beweging te vormen, dan kan hij of zij wel verschil maken. Dit is precies wat van een politicus mag worden verwacht wanneer de samenleving ontwricht wordt en crises zich aandienen. En dit is de reden waarom waakzaamheid mag worden verwacht van een politicus die zich laat leiden door een ethos van verantwoordelijkheid voor anderen – ook toekomstige generaties.

De vraag wie onder welke omstandigheden die waakzaamheid opbrengen en ernaar handelen, heeft mij beziggehouden in mijn recente boek *Waakzaam burgerschap: Vertrouwen in democratie en rechtsstaat herwinnen* (Querido 2022). Politieke biografieën zijn interessant omdat ze zichtbaar hoe een politicus

zich verhoudt tot de tendensen van haar of zijn tijd, en met welke

resultaten. Met die interesse heb ik deze biografie gelezen, want Schaepman was politiek actief in een tijd van een steeds scherper sociale kwestie, opgeroepen door een hardvochtige economische modernisering. Was hij waakzaam temidden van de turbulenties van de 19^e eeuw? Met die vraag de biografie lezen was voor mij een fascinerende ervaring; de auteurs van dit zorgvuldig gedocumenteerde, mooie en meeslepend geschreven boek verdienen onze bewondering. Een afstand in de tijd wordt erdoor overbrugd en wij kunnen, al is het onwennig, rondkijken op plaatsen waarvan de stenen gebleven zijn, zoals het grootseminarie Rijsenburg.

2. Schaepman beleefde zijn tijd ontwakend

Wie deze biografie leest, zal Herman Schaepman (1844-1903) daarin niet meteen tegenkomen als een waakzame, vooruitziende politieke leider. Zijn jeugd en vorming zetten hem op het spoor een vastbesloten, trouwe zoon van de Kerk te blijven. Zijn Twentse jeugd stond in het teken van een weerbarstig katholicisme, dat moest opboksen tegen de calvinistische dominantie in Nederland en de daarbij behorende voorstelling van de vaderlandse geschiedenis. De motieven voor de katholieke emancipatiestrijd lagen in de achterstelling en minachting die katholieken al eeuwen en ondanks de formele gelijkstelling ook in de 19de eeuw – en ook daarna nog – ondervonden (p. 35-36). Dat werd manifest bij de conflicten rond herdenkingen van de slag bij Heiligerlee en de inname van Den Briel. Dat was ook in 1872 nog het geval. Dit legde ‘niet alleen diepe ideologische tegenstellingen bloot, maar [...] dat de Nederlandse samenleving in die tijd nog een sterk religieus karakter droeg’ (p. 149). De verhoudingen tussen calvinisten en katholieken stonden op scherp. De biografie heeft daarvan treffende voorbeelden. Schaepmans vader was burgemeester in Tubbergen, maar werd door calvinistische plaatsgenoten weggewerkt. De jonge Schaepman had op straat in Utrecht een aanvaring met de jonge predikant Abraham Kuyper over de doop van een kindje uit een zeldzame gemengde verbintenis (p. 61). Schaepmans vrienden waren ultramontaanse orthodoxen.

Als achterneef van de aartsbisschop van Utrecht vond hij als jonge priester snel aansluiting bij het kerkelijk gezag van die tijd. Het waren de eerste jaren na het herstel van de bisschoppelijke hiërarchie, die in 1848/1853 ondanks heftig protestants verzet kon plaatsvinden. Hij vergezelde als jonge, opvallend getalenteerde geestelijke de Nederlandse bisschoppen, onder wie aartsbisschop Schaepman, mgr. Wilmer en mgr. Zwijsen naar het Eerste Vaticaanse Concilie in Rome (1869-1870). Daar stond hij aan de zijde van theologisch conservatieve geestelijken, onder wie de Engelse aartsbisschop Manning. Maar ook van hem nam hij nog niet aan dat de filosofie van Thomas van Aquino het denktuig kon worden voor een sociaal-politieke kritiek op de economische verhoudingen. Dat zou nog jaren duren, aldus de biografie (p.91).

Twee maanden nadat het Concilie het intern zeer omstreden dogma van de pauselijke onfeilbaarheid had aanvaard – tot vreugde van Schaepman en zijn vrienden – (18 juli 1870) en de Frans-Pruisische oorlog was begonnen (19 juli 1870), trokken de Italiaanse troepen Rome binnen (20 september 1870) en verdaagde Paus Pius IX het Concilie (20 oktober 1870). Anders dan Schaepman dolf Frankrijk het onderspit tegen Pruisen en de met Pruisen verbonden Duitse staten. Schaepman was al in juli naar Nederland teruggekeerd en werd professor aan het Grootseminarie in Rijsenburg, een van de voorlopers van de huidige theologische faculteit van Tilburg University.

3. Modernisering

1870-1871 was in Europa een kantelpunt, maar onze nationale geschiedschrijving staat daar amper bij stil. Het was hier, zoals Remieg Aerts schrijft en de grote constitutionalist J.T. Buys in dat jaar diagnosticeerde, dood tijd. De jongliberalen keerden zich af van de uitgebluste Thorbecke, al werd hij nog eenmaal (1871-1872) premier, terwijl in Duitsland – kraamkamer van het katholieke sociale denken – de Aufbruch in die Moderne begonnen was. De industrialisatie, die ook daar sociale ellende had veroorzaakt maar ook een enorme economische dynamiek, ging er samen met de ontwikkeling van een moderne bureaucratie, codificatie van het burgerlijk recht (BGB 1896, HGB 1897) en de invoering van sociale verzekeringen, waaraan de naam van Bismarck verbonden is en die model stonden voor de ontwikkeling in Nederland.

Het was in die periode waarin Schaepman werd wakkergeschud en zelf waakzaam werd. De industrialisatie kwam in Nederland traag op gang (p. 109). Opgegroeid in een gesloten-stationair beeld van de wereld en van het gelovig daarin leven, was Schaepman te intelligent, sociaal intelligent wel te verstaan, wat ook blijkt uit zijn empathie én uit de eigen zwakheden waarvan hij zich bewust was, om voorbij te gaan aan de transformatie van zijn leefwereld, die zich aandiende: de industrialisatie en het kapitalisme, dat zich bandeloos ontwikkelde. De oude elites gingen in die ontwikkeling mee, zonder te zien dat dit ook de bodem waarop zij stonden wegspoelde. Dat leidde tot de sociale kwestie van die tijd: de politieke en economische machteloosheid van de massa's van arbeiders en boeren die ook de machteloosheid van de katholieke massa's was.

Een democratie was Nederland destijds nog lang niet: 'Het aantal kiezers dat in 1880 mocht stemmen was beperkt tot 12,1% van de Nederlandse bevolking.' (p. 223). Vanaf de jaren tachtig zette Schaepman, met volle steun van Mgr. Snickers die in 1882 achterneef Schaepman als aartsbisschop opvolgde, op sociaal gebied naast Ariëns de toon (p. 249). Op 2 december 1881 schreef Schaepman: 'Ik wil de katholieken tot een politieke macht in Nederland maken' (p. 251). Zijn politieke werkzaamheid was veranderd van een verzet tegen de calvinistische dominantie in een, samen met die calvinisten die óók begrepen hadden dat de tijden veranderden, stapsgewijs in gang zetten van een modernisering van de Nederlandse samenleving en een inkadering van het kapitalisme.

De biografie zegt daarover (p. 253-254): 'Wat Schaepman in zijn program stiefmoederlijk behandelde was het sociale vraagstuk. Dat leek hem uitsluitend een zaak voor de kerk en de christelijke caritas. Staatsingrijpen noemde hij 'een oplossing op krukken.' De overheid diende alleen te zorgen voor het handhaven van de zondagsrust – belangrijk voor de arbeiders die zich zes dagen per week half dood moesten werken –, voor het ongehinderd mogen sluiten van een kerkelijk

huwelijk (naast het burgerlijke) en het vrij kunnen ontplooiën van de kerkelijke liefdadigheid. Het zou nog zo'n vier jaar duren voordat de Doctor tot de conclusie kwam dat ook de wereldlijke overheid een belangrijke rol diende te spelen in het bestrijden van armoede en sociale ongelijkheid. Tot dat moment bleef bij hem punt negen van de Proeve zijn geldigheid behouden: 'De staatsmacht moet worden beperkt tot het rechtsgebied der staatseenheid, de staatszorg tot het onontbeerlijke.' Het was in dat opzicht een minimalistisch program.'

In 1883 publiceerde onder de titel *Een Katholieke partij – Proeve van een Program* een manifest dat de toon zette voor de decennia erna. Het motto was: 'De katholieken maken een politieke persoonlijkheid uit, die vrijheid vordert' (p. 251). In dit Program kwam adhesie voor het constitutionele bestel, met inbegrip van het Koningshuis tot uitdrukking, naast de burgerlijke vrijheden en de zondagsrust die voor katholieken van belang zijn, maar tot waakzaamheid op sociaal terrein kwam bij Schaepman pas in de jaren daarna.

Er waren dus meer trigger events nodig, die Ton Crijnen en Ina Herbers beschrijven in de hoofdstukken over 'De sociale kwestie' (deel X):

'De depressies in handel en nijverheid van 1883-1886 en 1892-1894 leidden in Nederland tot grotere bestaansonzekerheid, massawerkloosheid en armoede, zowel in de steden als op het platteland. Die vertraagden tot halverwege de jaren negentig expansie en modernisering van de industrie. Als gevolg van dit alles groeide de sociale onrust, zich uitend in hongeroproeren, rellen en werkstakingen' (p.407). 'In februari 1884 beleefde hij een soort seculiere Saulus-ervaring. Dat gebeurde tijdens een debat in het Amsterdamse Odeon met de socialist en vrijdenker Jan Fortuyn. Sindsdien vroeg hij zich af of de staat niet meer moest doen dan alleen politieagent spelen. Toch was hij er twee jaar later nog steeds niet uit. Welke van de twee katholieke sociologische richtingen diende hij te volgen: die van de kring uit Angers [uitsluitend kerkelijke en particuliere steun] of die van Fribourg-Luik [ook overheidsingrijpen]? Geleidelijk kreeg bij hem de gedachtegang van Luik de voorrang.' (p. 416).

Deze sociale noodzaak tot veranderingen was de aanleiding voor Schaepmans ontwakens en het onderwerp van zijn waakzaamheid. Het waren de kennelijk confronterende ervaringen met de sociale realiteit die Schaepman tot het besef heeft gebracht dat zijn primaire politieke doelen niet konden worden losgemaakt van een sociaal programma. Het ontstaan van Schaepmans waakzaamheid voor de sociale noden was dus het moreel noodzakelijke gevolg van de grote transformatie die zich in dit deel van de wereld rond 1870 op gang kwam. De achtergrond daarvan was de industriële revolutie. Als gevolg daarvan vormde zich in de steden een grote verpauperde massa van industriearbeiders.

Uitbreiding van het kiesrecht werd het sluitstuk van de strijd tegen kinderarbeid en voor arbeidersrechten en onderwijs. Hierdoor kwam hij lijnrecht tegenover de conservatieve katholieken te staan, zowel in de kerk (Mgr. Bonnefante, sinds 1883 bisschop van Haarlem, p. 119) als in de Tweede Kamer waarvan hij van 1880 – 1903 deel uitmaakte, de laatste twee jaren formeel als voorzitter van de R.K.-Kamerclub en van 1895-1898 tegelijk lid van de Staatscommissie inzake de werkliedenverzekering.

Ook Nederland was – in de woorden van Auke van der Woud – een Koninkrijk vol sloppen. Terwijl naar binnen gekeerde, zelfgenoegzame gelovigen hieraan voorbij gingen, voltrok zich de wending in Schaepmans gerichtheid. Daartoe verhiel zich een katholicisme dat zich bewust was van – letterlijk – *rerum novarum*. Dit bepaalde de politiek vragen van zijn tijd: leerplicht, bestrijding kinderarbeid, kiesrecht.

Schaepmas politieke ontwakens moet zijn voortgekomen uit het niet berusten in het voortbestaan van een rechteloze volksmassa, die in delen van het land een katholieke volksmassa was. Educatieve missies vloeiden daaruit voort. De Zentrumspartei – die in de tijd van de Kulturkampf door Bismarck heftig werd bestreden – en de Katholikentag als voorbeelden en de bereidheid christelijk-sociale bondgenootschappen te sluiten waren de kern van Schaepmans politieke antwoord – en de clerus was daarover zeer verdeeld. In dit spanningsveld vervulde hij zijn politieke ambten.

Prof. dr. Ernst Hirsch Ballin

Politieke emancipatie vereist verbindingen. Schaepman werd daarmee geen man van het volk, daar was zijn nogal exuberante levensstijl ook niet naar (p. 113, hfdst. 17); wel een man voor het volk. Zijn bijdrage aan de politiek in de tweede helft van de 19de eeuw was op de eerste plaats indirect, namelijk door de katholieken uit hun isolement te halen. Hij was, aldus de door Ton Crijnen en Ida Harbers gekozen boektitel, een groot emancipator, maar in de grote biografie van Koning Willem III komt hij niet voor.

Zijn emancipatoire waakzaamheid was selectief. Van ‘seeing us in them’, empathie jegens andere achtergestelde groepen, was eigenlijk alleen functioneel sprake, in zijn samenwerking met de partij van de kleine luyden. Hij was geen antisemiet, al vinden we ook bij hem lelijke uitlatingen, en nam (anders dan veel geloofsgenoten) klip en klaar stelling tegen het antisemitisme in de Dreyfus-affaire. Afgaande op de biografie was slavernij geen aandachtspunt en zijn

houding ten opzichte van het Indische cultuurstelsel en het geweld tegen de bevolking tweeslachtig, zo niet innerlijk tegenstrijdig (hfdst. 13).

Maar toch was hij ook op het terrein van de emancipatie een voorbode en wegbereider van andere tijden. Waarvan emancipeerde hij wie, en was dat een economische, een politiek en/of een culturele emancipatie? Wat Schaepman aangaat was dit primair een politieke emancipatie werd niet langer uitsluitend gezocht in tegenstelling met andere groepen, maar door het aangaan van verbindingen boven-over. Die emancipatie was in Schaepmans laatste levensjaren nog lang niet klaar. Het was in 1901 nog ondenkbaar dat een katholiek minister-president van de eerste 'confessionele' coalitie zou worden; dat had ook niet gekund als Schaepman geen priester was. Katholieke ministers van Justitie waren er al in de 19de eeuw, ook joodse, maar pas in 1937 werd voor het eerst een katholiek Secretaris-Generaal van Justitie, J.R.M. van Angeren, voorstander van hard optreden tegen de nationaal-socialisten die dan ook in 1940 naar Londen de wijk moest nemen en later minister werd in het oorlogskabinet van Pieter Sjoerd Gerbrandy.

Leo XIII beschouwde de in 1877 overleden Wilhelm Emmanuel van Ketteler (sinds 1850 bisschop van Mainz) als zijn 'grand precesseur'. Het werk van Abraham Kuyper ademt dezelfde geest. Scherp hekelde hij de in zijn dagen bestaande maatschappelijke toestanden, toestanden welke 'vloeken tegen de persoon en bet woord van onze gezegende Verlosser'. 'Met grote klem heeft hij gewezen op bet betrekkelijke van bet eigendomsrecht. Van absolute eigendom is alleen bij God sprake; al onze eigendom is slechts leenbruik, al ons beheer slechts rentmeesterschap.' Daarbij was Kuyper zeer wel op de hoogte van de toenmalige sociale literatuur, ook die van de opkomende katholieke sociale beweging. De Gaay Fortman vermeldt dat Kuyper van mevrouw Groen van Prinsterer het boekje van de zojuist genoemde bisschop Von Ketteler over bet vraagstuk der arbeiders had geleend, en daarnaar in geschriften en redevoeringen herhaaldelijk met instemming verwees. De drie mannen waren, ondanks hun vriendschappen en wrijvingen, veel meer geestverwant dan ze zouden hebben willen erkennen.

De vraag dringt zich op welke visie op representatie Schaepman volgde. Bij politieke emancipatie behoort een herbezinning op het karakter van democratische representatie. Schaepmans notie van representatie was betrokken op het geheel van de samenleving. Het populisme heeft zich in de democratische structuren kunnen nestelen doordat het zich kon voordoen als een politieke partij naast andere, terwijl het andere delen van de samenleving tot vijanden of minderwaardige burgers maakt. Dat het verschil in opvatting van representatie en dus van de democratie onvoldoende of te laat werd doorzien, wijst op zwaktes in het democratisch-rechtsstatelijk besef van politieke actoren

← De KVP wilde graag Schaepman eren op hun partijcongres in november 1953 te Utrecht. Kunst schilder Hans de Jong legt de laatste hand aan het reusachtige portret van de priester-politicus in de Tivoli.

die behoren tot de gevestigde elites. Bovendien was binnen het politieke bestel al eerder afbreuk gedaan aan de inclusiviteit van representatie onder druk van behartiging van groepsbelangen (binnen politieke partijen of door lobbyisten in de parlementaire besluitvorming). Identificatie met groepsbelangen is nog eens extra in de hand gewerkt door de snelheid van elektronische media en de vorming van clusters ('bubbles') van gelijkgezinden in hun verdienmodel.

4. De sociale kwesties van onze tijd en de behoefte aan waakzaamheid ten overstaan daarvan

Mijn recente boek is geschreven in een tijdsgewricht waarin velen hun bekomst hebben van de hardheid van het economisch liberalisme ('neoliberalisme'). Net zoals indertijd worstelt ook nu een deel van de clerus ermee, hoe zich te verhouden tot de sociale vragen van onze tijd, die – zoals Reckwitz schrijft – een ontoereikend ingebedde cultivering van singulariteit als kenmerk heeft. Het behoudende antwoord in onze tijd is een reproductie van die singularisering in een afgeschermd katholiciteit, terwijl paus Franciscus voorgeeft in een beantwoorden van die ontwikkeling met een sociale normativiteit: *Fratelli tutti*. Ook nu zijn het de harde confrontaties met de werkelijkheid, zoals overstromingen en droogte, die aan het denken zetten.

Wat is daarvan de betekenis, in de huidige postconfessionele politiek? De KVP is qua grondslag nooit een confessionele partij geweest, net zo min als de Zentrumsparlei. Bij de oprichting van het CDA kostte het veel moeite om te voorkomen dat de fusiepartij wel confessioneel zou zijn. Vandaag is er eerder het omgekeerde probleem. Christendemocratie heeft zich historisch ontwikkeld uit religieus verbonden collectiviteiten voor wie de politieke handelingsopties klaarlag. Nu is daarvan geen sprake meer. Pas na een onderzoek naar de deugdelijkheid van de seculiere realiteiten zal zich zoiets kunnen vormen als katholieke politieke opties. Daarvoor is nodig dat katholieke politici afdalen in de spanningsvelden van onze tijd rond migratie, technologie, flexarbeid, vleesindustrie, oorlogen, de honger en aan klimaat gerelateerde rampen die groeiende delen van de wereldbevolking teisteren, en ophitsing en probleemontkenning in ‘sociale’ media. Deze in allerlei opzichten met elkaar verband houdende problemen vormen de sociale kwesties van onze tijd. De pauselijke encyclieken *Laudato sí* en *Fratelli tutti* zouden kunnen worden verstaan als twee panelen van een *Rerum novarum* van onze tijd.

Voor het derde paneel, het handelingsperspectief in hun eigen samenleving, zullen politici en burgers zelf zorg moeten dragen. Politieke waakzaamheid doet ertoe, op de grondslag van de democratische rechtsstaat, die we immers zullen moeten versterken – ideëel, sociaal en economisch – om verdere ondermijning daarvan te voorkomen. De urgentie hiervan wordt vergroot, nu externe dreigingen, mogelijk ook tegen de digitale infrastructuur, naast ziekten en de klimaatcrisis, het openbare leven dreigen te ontwrichten. Bovendien tekent een grotere en langdurige ontwrichting in veler bestaan zich af als gevolg van de brute Russische aanvalsoorlog tegen Oekraïne, waarmee de vreedzame co-existentie van staten in Europa is verbroken. Daar moet een revitalisering van de democratische rechtsstaat tegenover staan die niet alleen betrekking heeft op de stem van de burgers en (fundamentele) rechten van huidige en komende generaties, maar ook op een kundige en doeltreffende vervulling van publieke taken en het lenigen van noden. Een nieuw sociaal contract te sluiten, gebaseerd op interne en externe versterking van democratie en rechtsstaat is een dure plicht. ¶

Prof. dr. Ernst Hirsch Ballin is emeritus hoogleraar aan de Tilburg University en Universiteit van Amsterdam, voormalig lid van de Tweede en de Eerste Kamer (CDA) en minister van Justitie en van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties.

Herman Schaepman als politicus en redenaar

Henk te Velde

Kort voor de zomer moest ik voor een promotie in Nijmegen zijn. Ik maakte van de gelegenheid gebruik om in het KDC een dossier in te zien van de collectie Schaepman. In het kader van studie naar politieke welsprekendheid en politieke taal in Nederland, bekeek ik de 'Aantekeningen over Schaepman als redenaar' die Jules Persyn, een vroege biograaf, had bijeengebracht (SCHA-583). Directeur Hans Krabbendam zei me toen dat binnenkort een nieuwe biografie zou worden gepresenteerd en ik was meteen benieuwd. Een groot emancipator. Mgr. Dr. Herman Schaepman, politicus en dichter brengt als diepgravende studie onze kennis up-to-date en doet dat met een frisse blik die ook de persoon van Schaepman op een moderne manier laat zien. Tegelijk rondt het boek in zekere zin een traditie af, want een complete biografie ontbrak eigenlijk nog, eerdere waren beperkt, niet compleet of concentreerden zich alleen op zijn politieke rol. Deze biografie rondt de traditie ook af door erbij aan te sluiten. Dat blijkt alleen al uit de boektitel. Dat de titulatuur van de hoofdpersoon daarin is opgenomen, zie je tegenwoordig niet vaak meer. Dat is in dit geval overigens goed te verdedigen, want Schaepman gold immers in zijn tijd als 'de Doctor' – de titel was toen

bijzonderder dan nu – en de pauselijke erkenning die in ‘Mgr.’ school, was belangrijk voor Schaepman.

Duidelijker is de aansluiting bij de traditie nog in het woord ‘emancipator’ waarmee Schaepman van oudsher wordt aangeduid. De eerste maal dat dat voor zover ik weet in een boek gebeurde, was al in 1889. In de korte studie die Alfons Ariëns toen aan hem wijdde, noemde hij hem al kortweg ‘onzen Emancipator’. Het zou nog vaak gezegd worden, zo vaak dat er nauwelijks meer bij gezegd hoefde te worden waarop dat gebaseerd was. Toch spreekt het niet meteen vanzelf om hem emancipator te noemen. Schaepman was geen theoreticus of systeembouwer zoals zijn tijdgenoot Abraham Kuyper, leider van de neocalvinistische Antirevolutionaire Partij; zijn ontwerp voor een partijprogramma riep maar beperkt weerklank op. Schaepman slaagde er evenmin in om als Kuyper een politieke partij te stichten, en werd zelfs pas aan het einde van zijn leven katholiek fractieleider. Hij was geen organisator maar een individualist die met veel vooraanstaande katholieken conflicten had. Waarom dan toch ‘emancipator’? Want dat is wel het letterlijk gestolde beeld zoals dat nu nog in Tubbergen te bewonderen is. Daar staat hij op een hoog voetstuk als een strenge, gesloten, gebiedende figuur. Als een veldheer bijna, maar was hij dat wel?

Bij de onthulling van het standbeeld in augustus 1927 (zie foto rechts) spraken de katholieke voormannen Willem Hubert Nolens, langdurig fractieleider, en Charles Ruijs de Beerenbrouck, langdurig kabinetsleider, en die wisten eigenlijk wel beter, want ze hadden hem goed gekend. Schaepman kon privé soms lastig zijn maar hij was een gezelschapsmens en bon-vivant die enorm genoot van een goed diner en ook heel goed wist dat er bij diners ook andere dingen gebeuren dan eten alleen, als smeerolie van politieke en andere contacten. Hij kon goed verbinding leggen met andersdenkenden, en heeft dat vermogen in dienst gesteld van de emancipatie van de katholieken. En op een bijzondere manier wist hij dat vermogen te verbinden met een bezielende rol in eigen kring. Katholieken stelden zich publiekelijk vaak voorzichtig op om antipapisme te vermijden, zoals gebeurd was bij de antikatholieke Aprilbeweging van 1853. Schaepman trok zich er niets van aan. Als een geweldige redenaar gaf hij de katholieke wereld zelfvertrouwen. Als redenaar werd hij echt voorman, voorvechter, boegbeeld, woordvoerder. Dat bleek meteen bij zijn eerste grote optreden, als zeventwintigjarige, bij de Piusfeesten van juni 1871 in Amsterdam, ter ere van de onfeilbaar verklaarde paus. Bij die gelegenheid werd zijn beroemd geworden lied *Aan U, o Koning der eeuwen* publiekelijk opgevoerd. Hij kon toen al steunen op een grote reputatie als dichter, en daar kwam nu een roep als redenaar bij. Zo sprak hij over het Vaticaanse concilie onder leiding van de paus:

‘In den wereldtempel van het wereldrijk Gods waren te zamen gekomen mannen uit alle oorden, Apostelen, helden, belijders, allen waarachtige

Koningen. Zij waren te zaam gekomen om der wereld, die ziek was, heul en vertroosting, om der stervende menschheid genezing te brengen en leven. In hun midden was er één, dien zij, de koningen, Koning heetten, omdat hij de koning der koningen, de leeraar der leeraren is. Om dezen kwamen allen te zamen, op dezen hielden allen den blik gevestigd, aller hoofden bogen onder Zijne hand [namelijk van de paus].’

Zo brak Schaepman door als gelegenheidsredenaar, waar hij eigenlijk meer geschikt voor was dan als prediker, want dan moest hij zich inhouden. Hij heeft in zijn leven eindeloos veel redes gehouden, en vrijwel altijd met groot succes, ook voor algemeen publiek. Hij sprak bij de onthulling van het standbeeld van Vondel in het nieuwe Vondelpark. Vondel was een katholieke dichter, maar Schaepman werd ook uitgenodigd om de rede te houden bij het tegenwoordig beruchte standbeeld van de gereformeerde Jan Pietersz Coen in Hoorn in 1893. Daar bleek hij de vooroordelen van zijn tijd uitbundig te delen. Coen leidde een volkerenmoord op de Banda-eilanden in Indië. Schaepman maakte er van:

‘Hulde, niet aan ieder van zijn daden, (...) maar hulde aan zijn geweldige kracht, hulde bovenal aan het karakter’ en aan zijn ‘stugge mannelijkheid’.

Schaepmans enthousiasme en bezieling strekten zich ook uit tot nationalisme en imperialisme. Dat verklaart een deel van zijn populariteit, maar er is meer. Zijn dichtkunst oogt nu pompeus en weinig origineel. De Tachtiger Willem Kloos voor wie dichtkunst betekende: in een hoekje met een boekje, zei over Schaepmans gedichten: “‘t is een leven als een oordeel’, ‘alles maakt kabaal’ en ‘telkens komt men in de verzoeking om te zeggen: Een weinig zachter, lieve vriend! wij zijn niet doof’. Maar hij zei dat omdat hij afscheid had genomen van de traditie van nauwe verbinding tussen dichtkunst en welsprekendheid waarin Schaepman stond. Gedichten werden in de negentiende eeuw nog lange tijd geschreven om voorgedragen te worden. Zo konden dicht- en redekunst die niet voor niets vaak in één adem werden genoemd, samen een totaalperformance worden. Dat was toen onder meer door de Tachtigers aan het verdwijnen, maar Schaepman deed het nog zo. Om zijn populariteit te begrijpen, moet je hem vergelijken met het effect van Amanda Gorman die als Spoken Word Artist bij de inauguratie van de Amerikaanse president Joe Biden in januari 2021 het gedicht ‘The Hill We Climb’ voordroeg. Wellicht geen top-poëzie maar wel een geweldige performance met een belangrijke boodschap die indruk maakte. Zo werkte Schaepman ook in zijn tijd en zo werd hij met zijn donderende stem en verpletterende aanwezigheid een gevierd redenaar.

Kloos suggereerde dat Schaepman maar één stijl kende: hard en hoog. Het bijzondere is echter dat hij uitstekend in staat bleek tot subtiel optreden toen hij

Prof. dr. Henk te Velde

in 1880 toetrad tot de Tweede Kamer. Het Kamerlidmaatschap is wellicht het hoogtepunt van zijn carrière geweest, het wordt niet voor niets ook op zijn standbeeld vermeld. Schaepman had ernaar uitgekeken en moest er moeite voor doen, omdat men vond dat priesters niet in de Kamer hoorden. Schaepman hoorde er wél. Hij had zich erop voorbereid door veel op de publieke tribune van de Kamer te verkeren en als lid van een liberale debatclub de parlementaire stijl

onder de knie te krijgen. Vanaf het begin zocht hij in de Kamer contact met andersdenkenden. Hij verdedigde de katholieke zaak met vuur, maar zo dat ook liberalen en antirevolutionairen het respecteerden. Hij bracht partijen bij elkaar en werd een populair Kamerlid. Zijn combinatie van zelfstandig optreden of zelfs individualisme en optreden voor de gemeenschappelijke katholieke zaak werkte daar goed, want er was nog maar amper een katholieke fractiediscipline en hij kon behoorlijk zijn eigen gang gaan. Mensen kwamen naar de Kamer om hem te beluisteren als redenaar, in een tijd waarin men soms naar de Kamer kwam zoals men naar de Opera ging, voor een goede performance. Maar Schaepman was zelfs nog beter in het werk achter de schermen. Zoals de nieuwe biografie terecht benadrukt, speelde hij een cruciale rol bij de totstandkoming van de confessionele coalitie van antirevolutionairen en katholieken die leidde tot het eerste coalitie kabinet, 1888-1891. Hij netwerkte met Alexander Savornin Lohman, de patricische antirevolutionair die later stichter van de Christelijk Historische Unie zou zijn. Als hij ook bij de onderhandelingen de stijl van Kuyper zou hebben gevolgd, door wie hij zich bij zijn pogingen tot partijvorming liet inspireren, zou er niet veel van terecht zijn gekomen. Kuyper hield van polariseren en tegenstellingen op de spits drijven. Schaepman zag in dat katholieken in een land waar de herdenking van de inname van Den Briel in 1872 nog tot kloppartijen tussen katholieken en protestanten had geleid, niet alleen zelfbewust moesten zijn maar ook moesten kunnen onderhandelen. Hij kon dat, en dat was naast zijn redekunst een andere reden waarom hij zeker een emancipator mag worden genoemd. ¶

Prof. dr. Henk te Velde is hoogleraar Nederlandse geschiedenis aan de Universiteit van Leiden.

De Doctor en de christendemocratie

Mgr. dr. Gerard de Korte

“Het verleden is een vreemd land, zij doen de dingen daar anders”. Dit citaat past goed bij de tijd van Schaepman. Herman Schaepman (1844-1903) leefde in een andere katholieke wereld dan wij. Het katholicisme van zijn dagen richt zich massief tegen de erfenis van de Franse Revolutie. De herinnering aan de Terreur van Robespierre was afschrikwekkend. Herman Schaepman ademt in dat katholicisme. Hij verdedigt met verve een hechte verbondenheid met Rome. Kritiekloos wordt de reactionaire paus Pius IX vereerd en zonder aarzeling accepteert hij de encycliek *Quanta Cura* met de syllabus *Errorum* (1864) waarin massief de gehele moderne cultuur wordt afgewezen. De Kerk verzet zich tegen liberalisme en socialisme maar ook tegen het protestantisme. De oecumene moet nog worden uitgevonden. Vanuit een hedendaagse blik roept dat afstand en vervreemding op. Wat is de laatste 100 jaar binnen de *Romana* veel veranderd. Herman Schaepman zou zichzelf evenzeer vervreemd hebben gevoeld binnen de huidige Kerk.

Inconsequent

Veel Nederlandse katholieken in de 19^e eeuw waren overigens gelukkig niet consequent. Zij wezen het economisch en cultureel liberalisme af maar omarmden het politiek liberalisme. Zij waren dankbaar voor Thorbecke. Zijn grondwet van 1848 gaf katholieken immers ruimte om vrij te ademen. De vrijheid van kerkinrichting maakte na eeuwen de benoeming van bisschoppen weer mogelijk. En de grondwet gaf ruimte aan katholiek onderwijs en een vrije katholieke pers. De katholieke emancipatie kreeg de wind in de zeilen. Dat was ook wel nodig naar enkele eeuwen van systematische achterstelling en discriminatie. De biografie geeft ons beeld van Schaepman als een man met een immense werkkraft. Hij is wat dat betreft vergelijkbaar met de emancipator van de gereformeerden, Abraham Kuyper. Om als emancipator iets te bereiken moest Schaepman ook pragmatisch zijn en contact zoeken met andere achtergestelde minderheden. Sinds 1880 leverde hij zijn politieke strijd in de arena van de Tweede Kamer. Als lid van de Tweede Kamer zocht hij samenwerking met Abraham Kuyper. Het thema waarop beide heren elkaar vonden was de Schoolstrijd. Confessionele scholen moesten kunnen rekenen op staatssteun. Zijn bijdrage aan de schoolstrijd maar ook zijn inzet voor een uitbreiding van het kiesrecht en sociale wetgeving maken hem tot een belangrijke emancipator.

Erflater

Schaepman mag gelden als een belangrijke erflater van de christendemocratie. Samen met Kuyper en een groot aantal katholieke en protestantse bestuurders. Christendemocraten hebben samen met liberalen en sociaaldemocraten het huidige Nederland vorm gegeven.

Mgr. De Korte

Maar dat lijkt steeds meer en meer verleden tijd te worden. De sociaaldemocratie is al gedecimeerd; de christendemocratie lijkt op de voet te volgen en wat gaat er gebeuren met de liberalen na het vertrek van premier Rutte? Op dit moment zien wij een politiek versplinterd landschap. Met 20 partijen in de Tweede Kamer. Met roepoeterende populistische partijen aan de kant.

En verschrompelde middenpartijen met een flets profiel nog in het centrum. Een reeks van crises maken de bevolking onzeker. En tegelijk lijken politici onmachtig om problemen op te lossen. Een stroperige overheid lukt het nog steeds niet om de slachtoffers van de toeslagenaffaire tegemoet te komen. En diezelfde onmacht zien wij in tal van andere dossiers.

Het is heel zorgelijk wat wij zien. Veel burgers voelen zich verweesd. Alles is vloeibaar geworden, zonder stabiliteit. In Den Haag lijkt een onbestemd pragmatisme de overhand te hebben. Een politiek zonder beginsel; zonder moreel kompas. Zou een nieuwe Schaepman kunnen opstaan en de christendemocratie kunnen vitaliseren? Of is dat een illusie van een oudere bisschop? Een nieuwe Schaepman die niet bezig is met machtsbehoud op korte termijn. Maar een visie ontwikkelt voor de langere termijn, met de rijkdom van het christelijk sociaal denken als bron. Al vaker is gesproken over de noodzaak van een bezielend verband.

Juist nu is visie en bezieling ontzettend hard nodig. Met een aansprekende visie voor de langere termijn kunnen wij voorkomen dat onze samenleving als ons gemeenschappelijk huis meer nog meer verbrokken raakt. Voor die lange termijnvisie kan worden teruggesproken op klassieke noties als waarheid, goedheid en schoonheid. Maar ook op noties uit het katholiek sociaal denken als menselijke waardigheid, solidariteit en algemeen welzijn. De toekomst is ongewis maar ook open. Een opleving van de christendemocratie is niet onmogelijk. ¶

Mgr. dr. Gerard de Korte is historicus en de bisschop van 's-Hertogenbosch.

Dankwoord

Hanneke Roes Westhoff

Mijn praatje vanmiddag begin ik graag met enkele dankwoorden. Om te beginnen dank aan Hans Krabbendam, de directeur van het KDC en zijn medewerkers die deze middag hebben georganiseerd. Maar ook dank aan het Schaepmanfonds/ de Schaepmanstichting die de uitgave van deze biografie financieel mede mogelijk hebben gemaakt, net als het Sormanifonds en het Nuyensfonds. Maar vooral wil ik hier uitdrukkelijk de twee auteurs bedanken, Ina Herbers en Ton Crijnen. Zij hebben zich in 2016, na enig overleg, dat wel, van harte bereid verklaard om de biografie die we hier vandaag presenteren, te gaan schrijven. Het was mijn grote wens deze biografie op te dragen aan mijn man, de in 2003 overleden historicus Jan Roes. Hij was de eerste directeur van het KDC, de voor-voorganger van Hans Krabbendam. Jan was sociaal historicus, en al in zijn studententijd ging zijn belangstelling uit naar de katholieke sociale leer en het katholiek-sociaal denken. In zijn latere werkzame wetenschappelijke leven ging hij zich vooral bezig houden met 'sociale bewegingen' in het bijzonder de arbeiders-

en vakbeweging en hun geschiedenis. En toen hij in 1969 benoemd werd tot hoofd/ directeur van een nieuw op te richten Katholiek Documentatie Centrum, dat hij van de grond moest krijgen, werd dat natuurlijk vooral de katholieke arbeidersbeweging. En al meteen kwamen daar op zijn pad: de Enschedese kapelaan Alphons Ariens en diens voormalige leermeester op het grootseminarie Rijsenburg: Herman Schaepman. Ariens die als kapelaan in Enschede, 'opgestoot' door Schaepman voorzover dat nodig was, de Twentse textielarbeiders stimuleerde zich te organiseren en hen aanzette tot het oprichten van katholieke vak- en standsorganisaties. In het begin van de jaren 1980 verscheen een door Jan verzorgde vuistdikke bronnenuitgave van Ariens' geschriften. Maar daarna en daarnaast heeft Jan een groot deel van zijn werkzame leven besteed aan de geschiedenis van de emancipatie van de Nederlandse katholieken en daarvan in diverse publicaties verslag gedaan. Vooral daarom ook wil ik deze biografie over Schaepman, een groot emancipator, zoals Crijnen en Herbers hun biografie gedoopt hebben, aan hem opdragen.

Maar ook anderszins heeft Schaepman in zijn en ook in mijn leven een rol gespeeld: jarenlang hebben wij in ons huis onderdak mogen bieden aan het imposante 'renaissance bureau-ministre', zoals de auteurs het in de biografie benoemen. Schaepman kreeg het in 1892 cadeau, bij gelegenheid van zijn 25-jarig priesterschap, van zijn 'dankbare oud-leerlingen' van Rijsenburg. Kijk maar, hier zit hij te werken, zoals u hem ook al zag zitten op de uitnodiging/ het programma van vandaag (zie foto hiernaast op p. 20). Het is daar op Rijsenburg blijkbaar ook na zijn dood gebleven, tot het op enig moment verhuisde naar de Nijmeegse Universiteitsbibliotheek, aanvankelijk gehuisvest in een grote villa aan de Van Schaek Mathonsingel. Vanwaar het na de bouw van de huidige UB meeverhuisde naar dat mooie gebouw hier aan de overkant, aan de Erasmuslaan.

Hanneke Roes Westhoff

Toen dit enorme bureau – je kunt er aan beide kanten aanzitten, met aan weerszijden diepe kasten – daar nogal in de weg stond en de toenmalige bibliothecaris, mr. Gerard Pijnenborg blij was dat hij het aan de familie Roes kon 'slijten', kregen wij het in 'eeuwigdurende bruikleen'. Wij hadden een ruime studeerkamer met daarin twee rug aan rug aan elkaar geschoven saai bureaus, die wij graag inruilden voor dit imposante meubel. We hebben er jarenlang samen, in de avonden althans, aan gewerkt en gestudeerd, en ik heb

Jan en Hanneke Roes thuis aan het werk aan het bureau van Schaezman in 1985.

er mijn proefschrift aan geschreven. Dat deed je toen nog, met de hand en de vulpen, althans ik. Toen dat klaar was, gedrukt en wel, eind 1985, zijn we er maar eens mee op de foto gegaan (zie bovenstaande foto).

Maar hoewel 'eeuwig gaat voor ogenblik', zoals het gezegde luidt, in ons geval ging dat toch niet op. Ogenblik bleek op enig moment toch vóór eeuwig te gaan. Ik weet niet meer precies wanneer, maar ergens in het begin van de jaren negentig besloot de toenmalige burgemeester van Tubbergen, Kees Smal, tevens voorzitter van het Schaezmanfonds, dat er in het Raadhuis van Tubbergen een Schaezmanmuseum moest komen. Maar misschien was het ook een idee van het voltallige bestuur waarvan ook Jan deel uitmaakte. En toen moest dit pronkstuk naar Tubbergen. Daar staat het nu nog, een beetje verweerd. Ik heb het daar in 2016 bgv een Schaezmandag nog eens mogen bekijken.

Hiermee hoop ik enigszins te hebben duidelijk gemaakt, waarom ik deze biografie van 'een groot emancipator' heb willen opdragen aan mijn man, Jan Roes, die zijn wetenschappelijk leven heeft gewijd aan de emancipatiegeschiedenis van de Nederlandse katholieken. Aan het eind van deze middag zullen de eerste exemplaren aan enkele speciale gasten worden uitgereikt en daarna zullen ook de andere aanwezigen in de gelegenheid worden gesteld een exemplaar aan te schaffen.

En dan nu, eindig ik zoals Jan zijn speeches, althans zeker in huiselijke kring, placht te af te sluiten, met: 'Zo kan-die-wel-weer! Met andere woorden: ik heb gezegd'. En ik nu ook! ¶

Dr. Hanneke Roes Westhoff is uitgever van Valkhof Pers, te Nijmegen.

Dankwoord

Ineke Herbers

“Mijne Heeren,” zo begon Schaepman eens een van zijn vele redevoeringen, hoewel er ook dames in de zaal zaten. Toen hij daarop werd aangesproken verontschuldigde hij zich met het argument dat hij zijn rede tot de heren had gericht, de dames achtte hij te hoog om ze met zijn onnozele onderwerp lastig te vallen. (Wely, p. 321)

Ik voer als excuus dan maar aan, dat ‘heren’ alle soorten mensen omvat, net als ‘men’, dat toch ook in oorsprong van ‘man’ komt en ‘iemand’. En dat leek me eenvoudiger dan allerlei gezochte constructies, al ben ik niet altijd even consequent.

Ton Crijnen en ik hebben jaren gewerkt aan een biografie over Schaepman. Er waren reeds enorm uitgebreide biografieën over hem geschreven, maar de laatste daarvan was al meer dan een halve eeuw oud. Er kwamen nog nieuwe feiten aan het licht, mede door de inmiddels toegankelijke Vaticaanse archieven uit die tijd. Het boek is opgedragen aan Jan Roes, de overleden professor geschiedenis aan de Radboud Universiteit en tot zijn emeritaat directeur van het Katholiek Documentatie Centrum, daaraan verbonden. Hij heeft ook uitgeverij Valkhof opgericht voor boeken over een katholiek onderwerp, voortgezet door zijn weduwe en dochter, waar ons boek bij is uitgegeven.

Bij Schaepman hebben we overigens niets van een ‘lgbt-kwestie’ kunnen ontdekken. Hooguit dat hij de oud-leerling met wie hij de katholieke arbeidersbewegingen opzette, Alphons Ariëns, wel eens heeft aangeduid als ‘een meisje’. Speels, en niet direct negatief bedoeld, maar wel met de ondertoon van ‘mietje’. Wat dat ook moge betekenen, het moet de *mach*o Schaepman – zij het celibatair naar onze overtuiging - hebben gestoord. Want al hebben ze samen veel voor elkaar gebracht, de twee konden niet met elkaar overweg. Hoewel Schaepman daarin door Ariëns in vertrouwelijke brieven aan vrienden als de kwaaië pier is afgeschilderd, hebben wij ontdekt dat dit wat genuanceerder ligt.

Hoe schrijf je samen een boek? Wij hebben ervaren dat dat goed gaat, zolang je respect hebt voor elkaars kwaliteiten en waardering voor elkaars inbreng. Ik ken Ton mijn leven lang, hij mij dus vanaf mijn geboorte. We trokken in onze kindertijd en jeugd veel met elkaar op. Dat zal wel de basis zijn geweest voor het elkaar kennen en waarderen.

Ineke Herbers aan het woord met co-auteur Ton Crijnen op de achtergrond.

Toch hebben we één keer een langduriger verschil van mening gehad; maar dat was ludiek en niet essentieel. Het ging over de Kloppen. Ik was van mening dat die onze oudste vakbeweging hadden gevormd (terwijl Ariëns ze afdeed als sprekend voorbeeld van totaal onbelangrijk voor de arbeidersbeweging). Ton riep al meteen *'me too'*; toen ik bleef zeuren over 'dan toch tenminste in een voetnoot'. Uiteindelijk heb ik hem gelijk gegeven, omdat ik natuurlijk ook wel inzag, dat het sprekend was voor

Ariëns en niets te maken had met de visie van Schaezman op vrouwen. Al was die niet voor vrouwenkiesrecht, hij had wel degelijk waardering voor de mening van vrouwen en correspondeerde ook met diverse dames. Bovendien we moesten we ons echt beperken, gezien de omvang die het boek dreigde te krijgen. Er is heel wat geschrapt...

Als u zich afvraagt wie die Kloppen nou ook weer waren, zou ik alsnog de kans krijgen er iets over toe te lichten... U kunt over die Godgewijde maagden, of - zoals Robert Stouthuysen dit soort vrouwenorganisaties noemt: 'Godgewaagde meiden' - echter beter het proefschrift van Marit Monteiro erop naslaan.

Indrukwekkend was voor ons het tijdsbeeld van de negentiende eeuw, zoals voor velen die zich daarin hebben verdiept. Lange tijd heeft de indruk bestaan, dat dit de 'eeuw van Jan Salie' is geweest en dat er niet zoveel te doen was als in 'onze' vorige eeuw. Niet eens een verkeerslicht, dat af en toe op rood sprong en dan weer op groen.

Maar het was dé eeuw van vooruitgang. In het begin van de eeuw reisde men per postkoets 80 km per dag, aan het eind per spoor naar Istanbul in een paar dagen. Ook Schaezman deed dat eens en hij reisde soms wel twee keer per jaar gemakkelijk naar zijn geliefde Rome.

Schaezman heeft de volgende ontwikkelingen op de voet gevolgd en zich als politicus ervoor ingezet:

- de overgang van ambachtelijk werk naar industriële productie:
  - tot de tweede helft van de eeuw waren er brave onderdanige ondergeschikten, in de tweede helft was er arbeidsonrust, gepaard met stakingen (in Almelo zelfs van meer dan een half jaar!);

- van een hongerloontje voor de arbeider, naar het streven naar een menswaardig bestaan;
- van zwaar alcoholmisbruik onder werklieden naar betere omstandigheden en wettelijke beperkingen
  - Schaepman gunde overigens de werkmans zijn twee borrels per dag, sprak hij in de Tweede Kamer, tot grote hilariteit onder het volk;
- van een standenmaatschappij naar een verzuilde samenleving
  - men geeft Abraham Kuyper wel de eer hiermee in Nederland te zijn begonnen, maar Schaepman was hem toch echt voor.
- van een aristocratie en een vrijwel absoluut monarch naar ministeriële verantwoordelijkheid
  - (toen was Schaepman zelf echter nog een peuter, maar hij heeft er uiteraard wel mee te maken gehad als Kamerlid);

Schaepman als kruisridder, het zwaard heffend voor de bijzondere school. Achter hem zijn schildknaap minister L.W.Ch. Keuchenius (ARP).

- van een oligarchie naar een verregaande uitbreiding van het kiesrecht;
- van choleraepidemieën – mede door honger, vervuilde sloppenwijken en overstromingen – naar verbetering van de gezondheidstoestand van de armen door belangrijke medische ontdekkingen, openbare zindelijkheid en inzichten in watermanagement (de Delftse Hogeschool);
- van voor katholieken beperkte grondrechten in een protestantse staat (veel protestanten voelden zich nog altijd bedreigd door de aanvankelijk nog in tact zijnde Kerkelijke staat, die men zag als ‘kalifaat van de Paus’), naar herstel van de bisschoppelijke hiërarchie en - mede dankzij Schaepman – emancipatie van de katholieken; met eigen onderwijs, ontworsteld aan het als neutraal gebrachte overheidsonderwijs van de gegoede liberalen met hún levensbeschouwing - en een eigen universiteit in het verschiet;
  - we kunnen aantonen dat Schaepman zelfs eerder dan Kuyper wees op de noodzaak hiertoe;
- van huurlingenlegers kwam het - via het lotingssysteem van Napoleon - tot persoonlijke dienstplicht (voor mannen!).

- van de vrouw, veelal weinig ontwikkeld, bij de burgerij aan de man gebracht en thuis gehouden, naar vrouwen die werden toegelaten op universiteiten en van zalen, alleen gevuld met mannen, voorzichtig naar zalen met gemengd publiek;
- van liefdadigheid naar sociale wetgeving;
- van door de werkgevers gedomineerde werkliedenverenigingen naar vakbonden
  - Schaepman had een gruwelijke hekel aan de Volksbond, een rooms-katholieke vereniging van werkgevers en werknemers, waar de werkgevers domineerden;
- van nachtwakerstaat naar een begin van verzorgingsstaat.

Schaepman vond de tijd nog niet rijp voor algemeen kiesrecht en hij moest lachen om vrouwenkiesrecht: hij zag het al voor zich: de nonnen van Ara Pacis, die moest je vooral laten stemmen! Nee, hij profiteerde liever van hun andere, en misschien wel sterkere parlementaire invloed: hij zette ze aan het bidden, onder andere als hij weer in het parlement gekozen wilde worden. Hij verwachtte meer resultaat voor de realisering van arbeidswetgeving door hen kaarsen te laten branden voor die oude ongedoopte Jood, die God een vak heeft geleerd.

Hij was ook tegen het referendum. Dat was toen al in discussie, eind maart 1893 zo tegen Pasen. Schaepman wees erop dat eens een referendum in eenzelfde tijd een voor de zittende magistraat onverhoopt kwalijke uitslag had. U weet wel, die Romeinse gouverneur die het volk op het plein van Jeruzalem raadpleegde op Goede Vrijdag.

Overigens een eeuwenlange smoes voor antisemitisme, waar Schaepman toen al tegen gekant was (mijn mening is overigens dat alleen mannen van allerlei soort op dat pleintje riepen, de vrouwen van Jeruzalem weenden en de vrouw van de magistraat was ook tegen: 't en zijn de Joden niet, mijne heren: U was het!). Er waren echter in de ogen van Schaepman ook vormen van achteruitgang. Van geloof in een wereld die in zeven dagen door God was geschapen, die zich bekommerde om zijn schepselen, werd het voor veel liberalen hooguit een geloof dat er zoiets was als een 'bouwmeester van het heelal', en kwam er door de evolutietheorie van Darwin twijfel aan het scheppingsverhaal.

Hij zag, als meer katholieke intellectuelen destijds, die achteruitgang beginnen na de middeleeuwen, met de renaissance en de reformatie. Luther en Calvijn hadden de meeste van de zeven sacramenten afgeschaft en vooral het 'sacrament des altaars' was hem dierbaar (hij citeert met eerbied het 'Adore te devote' van Thoman van Aquino). Met de Hervorming was het afglijden naar ongelooft

begonnen en het had zich voortgezet in de Verlichting, die het liberalisme had voortgebracht.

Van Leo in zijn encycliek *Rerum Novarum* (over de sociale kwestie) en van Schaepman moesten de arbeiders zichzelf verenigen om zich te kunnen ontwikkelen om vervolgens voor zichzelf op te komen bij hun werkgevers en om sociale wetgeving te bewerkstelligen (we noemen dat nu 'polderen'). Daardoor zou aan het sociaal onrecht een einde kunnen komen, niet door de klassenstrijd van socialisten, communisten en anarchisten. Schaepman bracht het met Ariëns al in 1887 in de praktijk, vier jaar vóór de encycliek verscheen en niet pas erna, zoals wel wordt beweerd.

Wist u overigens dat Maria Montessori in Italië op geen enkele universiteit werd toegelaten voor haar medicijnenstudie, behalve op de toen nog pauselijke Sapienza op voorspraak van paus Leo XIII? Het is dezelfde universiteit waaraan zo'n driekwart eeuw eerder Schaepman zijn doctorstitel heeft behaald en waaraan ook Leo XIII heeft gestudeerd. We kunnen het niet bewijzen, maar het lijkt wel, gezien de wijze waarop Schaepman er zijn doctorstitel heeft behaald, of ze er alle drie aan hebben overgehouden dat men hooguit door anderen gestimuleerd mag worden, om het vooral zelf te kunnen doen (wat wij in Nederland het Montessorisysteem noemen, dat als motto heeft 'leer het mij zelf doen'). Schaepman vond dat de arbeiders zich in hun verenigingen ook op cultureel en religieus gebied verder moesten blijven ontwikkelen naast de vakbeweging.

Hij heeft met grote inzet meegewerkt aan de in zijn ogen positieve ontwikkelingen. Tegen de voor hem negatieve heeft hij fel geknokt, vanuit zijn geloof. '*Credo, pugno*' was immers zijn lijfspreuk. Niet met ijzeren wapens of met de vuist, maar met een ganzenveer, zoals zijn logo laat zien. Hij deed dat als polemist en als lid van de Tweede Kamer.

Dat lidmaatschap ging overigens ook nog niet zomaar. Er kwam in 1880 niet alleen een 'cordon sanitaire' toen hij gekozen was. Tot twee keer toe (ook bij de volgende verkiezingen) protesteerde men tegen toelaten van een katholiek priester. Het zou wettelijk niet kunnen wegens de scheiding van Kerk en Staat. Wel konden allerlei dominees parlamentslid worden, als ze maar niet meer actief waren in de zielzorg. Maar een priester bleef volgens een heleboel protestantse Kamerleden altijd priester: dat zei de R.K. Kerk zelf.

Schaepman was van de zielzorg al door zijn oudere achterneef, de aartsbisschop, ontheven en zijn docentschap aan het grootseminarie was omgezet in 'buitengewoon' op een dag voor of na de zondag (dan vergaderde de Kamer niet, om mensen niet in de verleiding te brengen op zondag te reizen; want

de zondag is, zoals u weet, voor protestanten een verplichte rustdag en geen verplichte feestdag, zoals voor katholieken). Maar zelfs dat mocht aanvankelijk niet baten.. Alleen door het overwicht van de liberalen in de commissie van onderzoek is hij uiteindelijk beide keren toegelaten.

Schaepman echter wist met joviaal optreden en met waardering voor alle vogels van welke pluimage ook, maar vooral door zijn grote welsprekendheid en humor, de Kamerleden voor zich te winnen. Hij kon omgaan met alle rangen en standen, hij had alleen de pest aan parvenu-industriëlen: de katholieke natuurlijk vooral te vinden in Brabant en Limburg en die kreeg hij dan ook tegen zich. Ook hij is uit de factie van katholieke Kamerleden geweerd en zelf opgestapt – wegens het belang dat hij hechtte aan sociale wetgeving (maar er uiteindelijk weer als voorzitter binnengehaald).

Monument voor Schaepman in Driebergen-Rijsenburg door architect Pierre Cuypers.

Tegenover andersdenkenden was hij tolerant. Hij keerde zich tegen Jodenvervolging, nam het op voor Dreyfus,- in die tijd bijzonder - maar was wel van mening dat – met het Nieuwe Testament, het uitverkoren zijn van de Joden op de christenen was overgegaan. En natuurlijk riep hij op Goede Vrijdag op in gebed te knielen voor de bekering van de Joden.

Hij was van mening dat Luther ernaast zat met zijn leer, maar liet zich zeer positief uit over hem en betreurde het dat ‘de kinderen van de Kerk’ (Nota bene! niet de Kerk op zich) hem zo smadelijk hadden behandeld. Kuyper sprak ooit zijn waardering voor uit voor deze verontschuldiging.

Hoewel Schaepman zich in het parlement sterk heeft gemaakt voor de missie aan moslims in ‘ons Indië’ heeft hij zelfs over Mohammed strofen geschreven, waarbij een moslim in

zijn geheugen gaat graven of die toch niet ergens in de Koran staan. Al nam Schaepman de profeet diens oorlogszuchtigheid kwalijk en keurde hij uiteraard af dat de profeet de Drieëenheid had geloofd en het Goddelijke van Christus.

Hij heeft geen minister willen worden, hoewel hij zich tegen de verleiding heeft moeten wapenen. Uiteindelijk heeft hij Kuyper gepromoot waar hij kon, vooral in de strijd om bekostiging van het bijzonder onderwijs, het eigen christelijk onderwijs. Een strijd die hij overigens was begonnen en niet Kuyper.

Schaepman was een groot woordkunstenaar, de troubadour van Pio Nonno en diens Kerkelijke Staat en later de Pr-man van Leo XIII en van diens encycliek *Rerum Novarum*.

Hij schreef veel gedichten en hield veel redevoeringen. Bijzonder is dat hij niet lyrisch werd van natuurlandschappen, maar van steden als Rome en Byzantium. Het *'Aan U, o Koning der eeuwen'* is van hem, zoals u wellicht weet en wordt nog steeds gezongen.

Hij schreef niet in de stijl van de positivistische, vaak atheïstische Tachtigers. Kunst was er voor hem niet omwille van de kunst, mocht niet elitair zijn, maar moest vreugde en spiritualiteit brengen voor alle mensen en was er uiteindelijk altijd om God te dienen. Zoals de middeleeuwse kathedralen. Ook het elitaire in de kunst was voor hem begonnen met de renaissance en vond voor hem zijn hoogtepunt in het negentiende-eeuwse naturalisme / positivisme.

Hij was zeker geen heilig boontje. Hij leidde, als zoveel priesters in de negentiende eeuw, een luxe leventje en kon doen wat hij graag deed: journalistiek bedrijven en politiek, geen zielzorg, geen biecht horen (behalve voor zijn studenten, hij heeft een hele generatie priesters van het aartsbisdom Utrecht gevormd en opgeleid!) Hij was geen mysticus. Zijn enige mystiek bestond uit de diepgevoelde aanwezigheid van Christus in 'het sacrament des altaars': hij vereerde het diep en devoot en menigeen raakte onder de indruk van hoe hij de transsubstantiatie voltrok – en hij had een voorkeur voor mediteren over de H. Geest. Die was voor hem duidelijk de leidende Geest van de H. Kerk. Die Kerk zag hij als een mystieke, goddelijke rechtspersoon (in de negentiende eeuw ontwikkelde zich sterk het denken in rechtspersonen, met name in Duitsland), vandaar het onderscheid tussen de onfeilbaarheid, want Goddelijkheid, van de Kerk en wat 'de kinderen van de Kerk' zoal fout hadden gedaan.

God de Vader was volgens hem (en anderen) leidend in het Oude Testament, God de Zoon in het Nieuwe en God de Heilige Geest vanaf Pinksteren tot het einde der tijden.. Zo kan men zijn adoratie begrijpen voor de 'abstract én concrete Paus-figuur' en zijn geloof in de onfeilbaarheid van de Paus als vertegenwoordiger van de Goddelijke rechtspersoon.

Als ultramontaan zag hij zichzelf als iemand met twee vaderlanden, Nederland en de Kerk van Rome, die hem allebei dierbaar waren.

In zijn strijd voor wat hij voor recht hield kon hij nietsontziend zijn voor zijn vrienden. Hij liet zich dan kennen als een zeer onaangenaam mens. Dat kwam ook wel door zijn kwalen als jicht, diabetes 2, en last van zijn hart. We zouden die nu wijten aan zijn levensstijl: veel Chateau Neuf du Pape, veel zoetigheid, veel sigaren roken, een zittend leven, hard werken, weinig slapen, stress, niet lopend door steden als Rome en Den Haag, maar met ritjes in een gehuurde koets. Op zijn sterfbed – hij was toen nog geen zestig - hoefde het allemaal niet

meer. En die houding is in vele ‘in memoriam’s en door verschillende biografen gebruikt als bron voor een hagiografie. We hebben dat willen vermijden, evenals de rol van advocaat van de duivel, om Schaepman als slecht mens af te schilderen zoals Gerard Brom in zijn Ariëns-biografie.

We hebben, zoals eerder is opgemerkt, veel gehad aan de toegankelijk gemaakte Vaticaanse archieven. Daaruit blijkt dat de diverse internuntiusen het belang zagen van de politicus Schaepman. Onder meer voor het katholiek onderwijs, maar vooral voor het gezantschap bij de Heilige Stoel dat Nederland had opgeheven (toen er geen ‘kalifaat’ meer was) en voor de vergeefs gehoopte deelname van de paus aan de Internationale Vredesconferentie in Den Haag. Het was kostelijk te lezen hoe die Italianen zich over de Nederlandse katholieken uitlieten, die in hun ogen eigenlijk nooit waren opgehouden een eigengereid volkje van oud-katholieken te zijn. Maar ook de brave conservatieven werden afgeschilderd als ‘mensen van vóór de zondvloed’ en, als zij over Schaepman kwaad spraken: als ‘banda nera’.

Je blijft je overigens verbazen dat alle politieke ontwikkelingen van veel landen overal ter wereld werden gemeld aan Rome, werden bijgehouden door een staf van een veertig man, zonder computer, allemaal met de kroontjespen. Monnikenwerk moet het zijn geweest.

Kuyper mag dan de ARP hebben opgericht en een andere politieke vriend van Schaepman, Alexander de Savornin Lohman mag uiteindelijk in de Christelijk Historische Unie terecht zijn gekomen, van Schaepman wordt wel gezegd dat hij een katholieke politieke partij heeft opgericht. Daarover kan men van mening verschillen. Schaepman, denken wij, had dat graag gewild, maar hij vond katholieke emancipatie prioriteit hebben. ‘Eerst jezelf ontwikkelen, dan pas de politiek in’ was zijn motto om populisme te voorkomen.

Men heeft wel van hem gezegd dat hij een zeer vooruitziende blik had.

Merkwaardig is wel, dat hij – naar Duits katholiek voorbeeld van de Zentrumpartei - aanvankelijk een ‘Centrumpartij’ heeft willen oprichten, van katholieken en protestanten. Zodra hij echter zag dat de tijd daar nog niet rijp voor was, heeft hij het uiteindelijk bij een Katholieke Kamerclub gehouden. Bijna een eeuw later is het CDA er dan toch van gekomen.

Dat alles – en meer - wordt uitgebreid behandeld in ‘Een groot emancipator, Mgr. dr. Herman Schaepman, politicus en dichter (1844-1903)’. We hopen dat u nieuwsgierig bent geworden. ¶

Mr. Ina Herbers is neerlandica, juriste en co-auteur van de Schaepman-biografie.

Dankwoord

Ton Crijnen

Een paar weken geleden liet ik mijn oudste kleinzoon Wiebe, vier jaar jong, het eerste exemplaar van het nieuwste boek van zijn grootvader zien. ‘Kijk dit heeft opa geschreven, samen met tante Ina.’ Hij was niet onder de indruk. ‘Erreg dik!’ luidde zijn commentaar. ‘Het gaat over deze meneer’, probeerde ik alsnog zijn interesse te wekken, wijzend op de covergravure. ‘Hij heet Schaepman’. Die mededeling sloeg aan. Hij begon in de biografie te bladeren, bekeek een aantal foto’s, maar moest al gauw teleurgesteld constateren dat er niet één schaap te bekennen viel. ‘Geen boek voor kleine jongens’ stelde hij vast en schoof het ‘meesterwerk’ waar zijn opa en tante ruim zes jaar op hadden geploeterd, gedecideerd terzijde.

Maar is het dan wel een boek voor gróte jongens en meisjes? Of om de vraag wat concreter te formuleren: zijn de opvattingen van doctor Herman Schaepman ook nog relevant voor onze tijd? Op het eerste gezicht zullen de meeste lezers van de biografie geneigd zijn deze vraag ontkennend te beantwoorden.

Met zijn verheerlijking van het pausschap, zijn demonisering van de Verlichting, van het darwinisme, het liberalisme en de vrijmetselarij lijkt de Doctor mijlenver af te staan van de manier waarop de intellectuele meerderheid nu tegen die fenomenen aankijkt. Dat geldt bijvoorbeeld ook voor Schaepmans negatieve visie op het vrouwenkiesrecht. Als het aan hem had gelegen was dat er nimmer gekomen. De gedachte dat ook nonnen ooit naar de stembus zouden mogen gaan vond hij al helemaal een absurde gedachte. Bidden mochten ze, maar stemmen: no way!

Wie echter de gedachtewereld van Schaepman wat beter bestudeert ontdekt al snel dat een ander deel van zijn opvattingen nog steeds zeer bruikbaar is voor het helpen oplossen van hedendaagse problemen. Neem zijn kritische uitlatingen over antisemitisme en overdreven nationalisme, fenomenen die in de tweede helft van de 19de eeuw ook onder katholieken sterk in opkomst waren en ruim honderd jaar later helaas minstens even actueel blijken te zijn.

Ook op politiek-emancipatorisch gebied heeft de Doctor nog altijd recht van spreken. In een democratie, zo benadrukte hij, dient de minderheid eveneens aan haar trekken te komen. Zelfs als daar heilige huisje van de meerderheid voor moeten sneuvelen.

De RKSP en KVP zou nog jaren Schaeffman postuum als boegbeeld blijven gebruiken voor hun katholieke politiek, zoals op dit affiche voor de gemeenteraadsverkiezingen van 1953. Hij werd gezien als 'vader van de christendemocratie'.

De zo'n 150 jaar terug onder de meeste calvinisten heersende misvatting dat Nederland een protestantse natie was en dat altijd diende te blijven vond in hem een even vastberaden tegenstander als heden ten dage het verzet tegen de versleten mantra als zou ons land louter steunen op een joods-christelijke gedachtegoed.

En Schaepmans felle strijd tegen het in zijn tijd heersend antikatholicisme doe denken aan de huidige black lives matter-beweging en aan het verzet tegen het anti-islam-sentiment. Daarbij heeft de boodschap die hij twee jaar voor zijn overlijden neerschreef nog niets aan zeggingskracht ingeboet. 'Wij', aldus de Doctor, 'moeten de eenheid onder elkaar bewaren door elkaars vrijheid te eerbiedigen'.

Hij zag er niet tegenop om politieke tegenstanders stevig de les te lezen, maar gedroeg zich in het parlementaire debat aanzienlijk hoffelijker dan menig Tweede Kamerlid heden ten dage. En als hij een enkele keer over de schreef was gegaan schroomde hij niet om daar excuses over te maken.

Discriminatie op de arbeidsmarkt en achterstelling in het onderwijs waren twee eeuwen terug in ons land even grote problemen als nu. Toen betrof het antipapisme, nu racisme. Schaepman probeerde daar langs twee routes een einde aan te maken: via wetgeving en middels een publicitair frapper toujours die beide dagelijks nog altijd hun nut bewijzen, én langs de weg van de afzondering (lees: 'verzuiling'), anno 2022 minder begaanbaar.

En tenslotte besepte Schaepman ook dat er een einde diende te komen aan het uitbuiten van de Derde Wereld, bij hem beperkt tot Nederlands-Indië en de West. Wat niet wil zeggen dat hij geheel vrij was van koloniale vooroordelen. Daarvan getuigt zijn dubbelzinnige toespraak bij het onthullen van het roemruchte standbeeld van Jan Pietersz. Coen, begin 1893 in Hoorn.

Al deze overeenkomsten maken ons boek veel actueler dan je op het eerste gezicht zou denken. Ik hoop dat Wiebe en zijn nóg jongere broertje Luuk dit later, als hun grootvader even dood en begraven is als Schaepman nu, na lezing ook zullen herkennen. ¶

Ton Crijnen is historicus, journalist en co-auteur van de Schaepman-biografie.

Erfgoedschat

Een portret van Schaepman

Andreas Caspers

Een kleine bonus voor de lezers: tijdens het symposium over Herman Schaepman werd er ook de nieuwste aanwinst van het KDC gepresenteerd: een schilderij van Herman Schaepman. Alhoewel, schilderij?

Het portret is een schenking van Eduard Kimman SJ, de deken van Nijmegen, die het een kwart eeuw geleden heeft gekocht bij een klein veilinghuis in Leiden. Voor een tientje. “Het stel dat het veilinghuis dreef, had besloten zich niet alleen zakelijk aan elkaar te verbinden. Dus nodigden zij mij uit om te praten over hun aanstaand huwelijk. Daar zag ik het staan. In de catalogus was het omschreven als ‘portret van een pastoor’, maar ik zag gelijk dat het Schaepman was.” Toen Kimman het portret op orde liet brengen, merkte de restaurator op dat het geen echt schilderij was, maar een overgeschilderde foto. Een raadsel, dat toen het bij de presentatie op 9 september werd opgerakeld, verschillende aanwezigen aanspoorde om het portret aan een nadere inspectie te onderwerpen.

Veelbelovend waren vooral de opmerkingen van kunsthistorica Lillian Waanders,

die het portret in verband bracht met Peinture Bogaerts, een atelier uit Boxtel dat actief was rond 1900. Via een speciaal procedé drukte het foto's op canvas af om deze vervolgens met olieverf verder in te kleuren. Het resultaat was nauwelijks van een echt schilderij te onderscheiden, maar veel goedkoper. Ook was het op deze manier gemakkelijker om een hele serie nagenoeg identieke portretten te produceren. Daarvoor hoefde niemand te poseren, het opsturen van een foto volstond. Dit laatste maakte Peinture Bogaerts geliefd bij opdrachtgevers die een postuum portret van iemand verlangden.

Of het portret inderdaad bij het Boxtelse atelier is geproduceerd verdient nader onderzoek. Als dit met zekerheid kan worden vastgesteld, dan zijn er nog een aantal andere vragen die beantwoord moeten worden. Wie heeft het portret laten maken? En waarom? Is dit misschien een voorbeeld van zo'n postuum portret?

Voorzien van een statige lijst is het portret in elk geval een sieraad voor iedere katholieke vergaderzaal. Die mening is althans Kimman toegedaan. "Toen ik in 2002 de kamer van Secretaris-Generaal van de R.K. Kerkprovincie betrok, heb ik het daar opgehangen. Een jaar of zo later ging het naar een tentoonstelling. Bij terugkomst, verpakt in plastic, bleef het tegen de muur staan tussen andere ingelijste, niet opgehangen kunstwerken."

Tijd om het opnieuw op te hangen vond Kimman pas na zijn verhuizing naar Nijmegen. Daar kreeg het portret een plaats in de pastorie van de Paduakerk aan de Groesbeekseweg. Onlangs werd de kamer waarin het hing echter verhuurd en moest het portret daar weg. Gelukkig is er voor Schaeppman in het KDC een nieuw plekje gevonden. ¶

Deze bijdrage zal ook terug te vinden zijn in de volgende editie van *Impressie: Tijdschrift voor Katholiek Erfgoed* (nr. 2022-31). In de vaste rubriek 'Erfgoedschatten' bespreken we bijzondere stukken uit de KDC-collectie.

Andreas Caspers MA is historicus en archiefmedewerker bij het KDC.

Verantwoording illustraties

- Omslag:** Fotograaf en jaar onbekend, collectie KDC.
- p. 3** Fotograaf: Ben Binnendijk.
- p. 5** Omslag biografie, Valkhof Pers Nijmegen.
- p. 6** Tekenaar: Jan Veth (vermoedelijk), collectie KDC.
- p. 10** Fotograaf: Ramses Peters (KDC).
- p. 12** Fotograaf onbekend (1953), collectie KDC / KVP.
- p. 14** Fotograaf: Jan Kamphuis, Tubbergen.
- p. 17** Fotograaf: Ramses Peters (KDC).
- p. 19** idem.
- p. 20** Bron: *Katholieke Illustratie*, nr. 11 (1903) / collectie KDC.
- p. 21** Fotograaf: Ramses Peters (KDC).
- p. 22** Bron: privécollectie Hanneke Roes Westhoff
- p. 24** Fotograaf: Ramses Peters (KDC).
- p. 25** Tekenaar: J.P. Holswilder, *De Lantaarn* (1885).
- p. 28** Ansichtkaart, z.j.
- p. 31** Fotograaf: Hans Krabbendam (KDC).
- p. 32** Affiche KVP (1953).
- p. 34** Fotograaf: Ramses Peters (KDC).

De publicatie van de biografie en de bijeenkomst van 9 september 2022 op de Radboud Universiteit zijn mede mogelijk gemaakt door een financiële bijdrage van het dr.-Schaepmanfonds.

Dit is een uitgave van het Katholiek Documentatie Centrum aan de Radboud Universiteit. Niets uit deze uitgave mag elders opnieuw worden gepubliceerd zonder uitdrukkelijk toestemming van de auteurs.